

Kärlek

Selma Lagerlöfs kärleksskildringar är av många olika slag. Men explicita erotiska kärleksskildringar saknas. Det kan vara intressant att fundera över varför. Erotik hade börjat skildras tämligen explicit, även av kvinnliga författare vid tidpunkten för Lagerlöfs debut. Läs exempelvis Victoria Benedictssons skildring av en mycket ung hustrus avsmak för det äktenskapliga samlivet i romanen Pengar (1885).

Redan vid Lagerlöfs debut tolkades denna avsaknad av explicit erotik som ett utslag för att Lagerlöf saknade egna erotiska erfarenheter. Den beryktade danska kritikern Georg Brandes skrev så här i sin inflytelserika recension:

Men helt igennem føler man, at Fortællerinden er en ugift Dame, for hvem et stort Omraade af Livet, selv af Livet i Värmland og Drømmeland, er en lukket Bog, eller som idetmindste vil og maa behandle det saadan. Erotiken optager en mægtig plads i hendes "Saga". Der er rig paa Bortførelser og Kys, og den indeholder mangen en veltalende og inderlig Hymne til Eros, men Hymnen er uden Gnist og Kyssene uden Ild og Bortførelserne sker vel i Firspring paa Slæde over Sneen ved Nattetid, men Favntagene er kolde som Sneen og Natten.

Man kan fråga sig om det stämmer med hur kärleksskildringarna i Gösta Berlings saga kan uppfattas i dag. I verket skildras fyra olika kvinnors förälskelse i Gösta Berling. Berättelserna om dessa kvinnor – Anna Stjärnhök, Marianne Sinclair, Ebba Dohna och Elisabet Dohna – kan läsas EPISODISKT som separata historier. En fråga att ställa sig är om inte dessa episoder samtidigt gestaltar ett enhetsskapande tema, kring den grundproblematik i livet som uttrycks i romanens upplösning. Det kan också vara intressant att undersöka hur Selma Lagerlöf gör för att bygga upp erotiska stämningar och känslor i berättelserna om de unga kvinnorna i Gösta Berlings saga. Hur används ordens sammansättningar i motsatspar, stilfigurer och bildspråk? I beskrivningen av Marianne Sinclair används exempelvis eld och ljus som sinnrika symboler för erotisk utstrålning.

I flera av Lagerlöfs romaner kan en tematik formuleras utifrån kärleksskildringar med starka erotiska undertoner och den kan röra oväntad, "förbjuden" och på olika vis tabubelagd kärlek. Det gäller till exempel Elsalills förälskelse i Sir Archie i Herr Arnes penningar (1903) och frälsningssystem Edits förälskelse i alkoholisten David Holm i Körkarlen (1912). I berättelsen "Dunungen" skildras hur den unga flickan Ann Marie alldeles överrumplas av en stark erotisk dragning till sin fästmans äldre släkting.

Man kan förstås fundera över om dessa skildringar av oväntad och

förbjuden förälskelse har påverkats av Selma Lagerlöfs eget kärleksliv. I dag vet vi att Selma Lagerlöf inte alls saknade erotiska passioner i sitt liv, vilket flera företrädesvis manliga forskare länge tog för givet.

Den första litteraturforskare som tog fasta på homoerotik i författarskapet var Karin Petherick, som diskuterade just "Dunungen" ur detta perspektiv. Senare har flera forskare som Kerstin Munck, Lisbeth Stenberg och Maria Karlsson belyst homoerotiska drag i verken. Diskussioner huruvida Lagerlöf var lesbisk intensifierades i anslutning till att alla Lagerlöfs brev i enlighet med hennes testamente släpptes fria för läsning år 1990, 50 år efter hennes död. Särskilt uppmärksammade blev då hennes kärleksbrev till Sophie Elkan och till Valborg Olander. Att Selma Lagerlöf och Valborg Olander hade en kärleksrelation gick emellertid att utläsa redan i den brevväxling som Olander själv lät publicera i *Mårbacka och Övralid* redan 1941 och det framgick även i Elin Wagners stora Lagerlöfbiografi från 1943.

Men detta till trots tog det alltså tid innan homoerotiska inslag började utforskas i författarskapet. Man kan ställa sig frågan varför. Längre behandlade särskilt manliga forskare och kritiker huvudsakligen Lagerlöfs kärleksskildringar utifrån föreställningar att hon saknade egna erotiska erfarenheter, men hade särskild fallenhet för att skildra vad som länge uppfattades som en uppoffrande och "kvinnlig" barmhärtighetskärlek. Och visst stämmer det att Lagerlöf ofta skildrar hur godheten bryter igenom och segrar i människors liv och leder till försoning. Hennes berättelser kan på ett plan sluta olyckligt, som till exempel Herr Arnes penningar och Kejsarn av Portugallien. Samtidigt uppdragas i olyckan en sanning om vad som är rätt och hur livet bör levas och en känsla av befrielse och försoning, som ofta har en mycket stark inverkan på hennes läsare. Men är det en särskilt kvinnlig barmhärtighetskärlek som skildras? Uppfattningen går förmodligen tillbaka på de seglivade föreställningar som florerade under 1800-talet om att kvinnor skulle vara moraliskt mer tillförlitliga än män och mer naivt och ursprungligt goda.

Hur godhet och kärleksfullhet bryter igenom och kan förändra liv tematiseras i flera av Lagerlöfs romaner. Det kan formuleras som ett enhetsskapande tema i episodiska romaner som Gösta Berlings saga och Nils Holgerssons underbara resa. Det tematiseras också i kärleksskildringarna i En herrgårdssägen, Liljecronas hem och Körkarlen.

Lisbeth Stenberg utreder i sin doktorsavhandling *En genialisk lek. Kritik och överskridande i Selma Lagerlöfs tidiga författarskap* (2001) erotik och homoerotik i det tidiga författarskapet och kopplingar till tidens kvinnorörelse och till förbindelsen med Sophie Elkan. Se även Karin Pethericks artikel "Dunungen" i *Lagerlöfstudier* 1997.

Kärleksrelationer i *Gösta Berlings saga*, *En herrgårdssägen*, *Körkarlen* och

Bannlyst analyseras i Maria Karlssons doktorsavhandling *Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst* (2002).

Kärleken som samhällsomstörtande kraft diskuteras i Jenny Bergenmars avhandling *Förvildade hjärtan. Livets estetik och berättandets etik i Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga* (2003).

Skildringar av starka och fullödiga kärleksförhållanden finns det gott om i författarskapet. I *Jerusalem* (1901–02) väntar man spánt på hur den fula bondsonen Ingmar och skollärarens vackra Gertrud ska kunna få varandra, när den ena gifter sig för pengar och den andra följer med en kristen sekt till Jerusalem. I *Bannlyst* (1918) förundras man över hur fiskarsonen Sven och tjänsteflickan Lotta lyckas sublimerar sina erotiska känslor för prästfrun Sigrun. I *Charlotte Löwensköld* (1928) och *Anna Svärd* (1928) gläds man åt Charlottes lyckliga förening med den rike patron Schagerström efter uppbrottet från fästmannen och förfasas samtidigt över hur prästen Karl Arthur Ekenstedt förstör all kärlek han erbjuds först av fästmön Charlotte och sen av hustrun Anna. I *Kejsarn av Portugallien* är kärlek mellan föräldrar och barn och tonårsbarnets frigörelse ett tema och även *Nils Holgerssons underbara resa* handlar om en självupptagen tonåring som lär sig att älska.